

Mod i strid och filosofi

Dygdetiska perspektiv från
Aristoteles till drönarkriget

Peter Haldén
&
Biörn Tjällén (red.)

Nordic
Academic
Press

NORDIC ACADEMIC PRESS

Innehåll

Förord	7
Inledning. Mod, dygd och militära miljöer <i>Peter Haldén & Biörn Tjällén</i>	9
1. ”Mannamod”, övermod och vansinne i fält och filosofi under antiken <i>Erik Eliasson</i>	23
2. Mod, militärpsykologi, militärsociologi och krigsetik i en medeltida furstespegel <i>Biörn Tjällén</i>	43
3. Tapperhet i den tidigmoderna konsten <i>Kristine Kolrud</i>	61
4. Fältskräck och mod i drottning Christinas hovbaletter <i>Stefano Fogelberg Rota</i>	87
5. Tapperhet, adelskap och luthersk ortodoxi under karolinsk tid <i>Andreas Hellerstedt</i>	105
6. Den karolinske soldatens syn på mod <i>Magnus Perlestam</i>	123
7. Panegyrik om tapperhet och ära under Gustaf III:s ryska krig 1788–1790 <i>Jennie Nell</i>	151
8. Mod, harmoni och transcendens i Ernst Jüngers prosa <i>Patrik Hultin</i>	177
9. Är det fejt att använda drönare? <i>Linda Johansson</i>	195

10. Kan dygdetiken bryta den ”postheroiska” ängslan i 2000-talets risksamhälle? <i>Peter Haldén</i>	217
Medverkande	239

Förord

Vi redaktörer vill tacka kapitelförfattarna som med hårt arbete och gedigna sakkunskaper gjort denna bok möjlig. Vi vill även tacka deltagarna i symposiet ”Mod i fält och filosofi, 1300–2016” som vi arrangerade på Försvarshögskolan den 8 april 2016. Symposiet lade grunden till denna bok och utgjorde en enastående och ovanlig mötesplats mellan flera discipliner: krigsvetenskap, historia, idéhistoria, konsthistoria, ledarskap, litteraturvetenskap och statsvetenskap var alla representerade i salen. Det var ett berikande möte mellan civila och militära akademiker som utbytte kunskaper om och erfarenheter av mod i krig och strid. Vi vill tacka Försvarsmakten som finansierat Haldéns och Johanssons bidrag till denna bok. Avdelningen för humaniora vid Mittuniversitet och Riksbankens jubileumsfond finansierade övriga författares arbete, som också underlättades av stöd och uppmuntran från Centrum för medeltidsstudier vid Stockholms universitet. Alla ovanstående har bidragit till att projektet nu, med denna bok, är avslutat.

En bok kräver inte bara ett förlag utan givetvis även skickliga förläggare. Därför vill vi rikta ett särskilt varmt tack till Annika Olsson på Nordic Academic Press som stöttat och uppmuntrat projektet och till Carmen Robertson Salas som hjälpt oss att styra det i hamn. Tryckningen av boken finansierades med generösa bidrag från Magnus Bergvalls stiftelse, Mittuniversitetet och Stiftelsen Lars Hiertas minne.

Peter Haldén och Biörn Tjällén

INLEDNING

Mod, dygd och militära miljöer

Peter Haldén & Biörn Tjällén

Mod är en egenskap som prisats i alla krigförande kulturer, både av institutioner och genom den konst och litteratur som uttryckt dessa samhällens förväntningar och ideal. Frågor om mod, övermod och feghet har diskuterats i västerländsk litteratur och etik i århundraden, och särskilt uppmärksammats av författare som skrivit om krig och krigföring. Två av den västerländska filosofins portalfigurer, Platon och Aristoteles, diskuterade utförligt mod med uttrycklig hänvisning till striden och krigets påfrestningar. Den moderna krigsvetenskapens store teoretiker, Carl von Clausewitz, menade att andliga faktorer är minst lika viktiga som materiella i krig – och att den viktigaste andliga faktorn är modet. Men sådana diskussioner om mod hör inte bara till historien. De tar plats även i vår tids debatt om krig och försvar och diskuteras i dagens militära miljöer. Nyligen betonade Sveriges överbefälhavare vikten av mod och försvarsvilja och 2008 instiftade Försvarsmakten en förtjänstmedalj som motsvarade äldre tiders tapperhetsmedaljer. Modet som militärt ideal och akademiskt forskningsproblem ställer alltså fortsatt öppna och aktuella frågor: Vad är mod? Behövs mod i strid? Och, om så är fallet, kan man träna soldater att bli modiga?

Forskning om mod i en ”postheroisk” tid

Sedan 1990-talet har strateger, krigsvetare och andra samhällsvetare debatterat frågan om huruvida mod verkligen behövs i vår tids krigsföring. Krigsvetaren Edward Luttwak uttryckte 1995 tesen att länder i väst nu inträtt i en era av ”postheroisk krigsföring”. Krig utkämpas inte längre för storslagna nationella mål och de västerländska demokratiernas offentligheter är inte längre beredda att acceptera höga förlustsiffror.¹ Enligt Luttwak är det inte bara den nationella offerviljan som har försvunnit, utan också acceptansen av en större mängd civila dödsoffer på motståndarsidan. Även statsvetaren Christopher Coker ansluter sig till denna tes och menar att det han kallar ”kri-garens etos” – alltså värden och världsbild – omfattas av allt färre och att detta uttrycks i en motvilja mot förluster. Coker menar att de häpnadsväckande teknologiska landvinningarna har gjort att avancerade västländer inte längre behöver utsätta sina trupper för risker för att uppnå militära resultat.² Från och med Gulfkriget 1991 har till exempel USA:s försvarsmakt lyckats besegra flera av sina fiender med jämförelsevis små egna förluster. Framför allt har dock detta gällt konventionella krig. Den strategiska situationen förändrades efter Irakkriget 2003, med dess övergång från ett konventionellt till ett irreguljärt krig. I och med terrorattackerna på World Trade Center som föregick invasionerna av Afghanistan (2001) och Irak (2003) förändrades även debatten om behovet av mod i krig och strid. Allt fler forskare har sedan dess kritiserat tesen om den ”postheroiska” eran och hävdat att detta begrepp bäst beskriver tiden före 2001.³ Peter Feaver och Charles Miller menar till exempel att det verkliga skälet till krigströttheten i USA inte är motvilja mot offer (”casualty aversion”) utan att de krig som landet utkämpat inte har lett till seger.⁴ De noterar dock att flera av USA:s allierade fortsatt uppfattar offer som ett stort problem.⁵ Nyare forskning om till exempel den israeliska försvarsmakten betonar att denna präglas av motvilja mot egna förluster och civila offer.⁶ Hur man ser på dessa frågor i Sverige idag är inte utrett, men det är förmodligen inte alltför djävt att anta att varken militär heroism eller militära offer omfattas av någon större entusiasm av allmänheten. Samtidigt kan vi konstatera att vi lever i en tid där ”hjältar” fortsatt tar stor plats i populärkulturen och

där individuella och heroiska insatser gärna lyfts fram i andra sammanhang än militära, exempelvis inom sjukvård, räddningstjänst och katastrofhantering.

Forskare och militärer har naturligtvis fortsatt att fråga hur man skapar soldater och enheter som förmår agera rationellt och effektivt trots de upplevelser av skräck som strid innebär. Forskare inom militärpsykologi och militärsociologi har producerat resultat som i vissa avseenden motsäger den ”postheroiska” tesen. Redan i 1900-talets början noterade forskare och yrkesmän att många enheter föll samman när de fick stridskontakt.⁷ Dessa observationer stärktes av militärhistorikern S.L.A. Marshalls resultat under andra världskriget. Marshall noterade att 75 procent av alla soldater aldrig avfyra sina vapen. Därmed belystes något av en paradox: att massarméerna under den tid då man i offentligheten betonade mod, heroism och offervilja i själva verket utgjordes av människor som var både rädda och irrationella.⁸ Sedan detta blev känt har de flesta försvarsmakter professionaliserats starkt. Inte minst har man i övningar såväl som i forskning kommit att betona betydelsen av sammanhållning i det stridande förbandet som en grund för militär effektivitet. Som ett resultat av förändrad träning och nya stridstekniker har även infanteritaktiken i sin helhet förändrats och effektiviteten förbättrats.⁹ Det verkar alltså som att samhällen i väst blivit mindre orienterade mot hjältedåd och hjältemod samtidigt som soldaterna, genom ett fokus på sammanhållning och samarbete blivit effektivare och förmodligen bättre mentalt rustade för att hantera rädslan i strid – alltså modigare. Detta är onekligen en situation som måste sättas in i vidare filosofiska, historiska och teoretiska perspektiv. Möjligen är det så att vi i vår tid inte längre begreppsliggör stridande och offer med en allmänmänsklig egenskap som ”mod” som nyckelbegrepp, utan att andra termer, till exempel professionalism, har kommit att träda i dess ställe. En sådan begreppshistorisk analys ligger utanför detta verk, men bör vara föremål för framtida forskning.

Debatten om den ”postheroiska” eran är inte avslutad. Som alltid då teser som radikalt bryter med det förflutna framförs och bemöts följer efteråt en period då både tes och antites måste nyanseras och smältas samman i en ny verklighetsbeskrivning. Vi kan i nuläget konstatera tre saker om den akademiska debatten: För det första

behövs mer tonvikt på strid, snarare än krig. För det andra bör frågan om soldaters mod i strid inte reduceras till ett exklusivt militärt problem eftersom den ingår i ett större socialt och kulturellt fält där förväntningar och ideal produceras. För det tredje så kan forskningen om militär utbildning med fördel ta inspiration av den historiska forskning som visar på mångfalden av didaktiska instrument under äldre tid, där konst och litteratur och filosofiska resonemang var självklara verktyg både för att problematisera frågan om mod i strid och för att ge lärdomar.

Både krig och strid är kollektiva företeelser, men de skiljer sig åt. Krig är en komplex samhällsföreteelse med många olika slags moment medan strid utgörs specifikt av de moment där soldater har kontakt med fienden (det vill säga stridskontakt) och där faran är direkt och konkret. Mod behövs naturligtvis även på krigföringens övriga nivåer, till exempel den politiska, strategiska och operativa, där en makt inleder och avslutar krig och beordrar stridshandlingar som dess representanter inte själva är inblandade i. Likafullt har striden hamnat ur fokus för debatten. Detta är något som denna volym vill råda bot på och den gör det genom studier av västerländsk filosofi, konst och litteratur och andra diskurser där frågan om mod i strid stått i centrum. Inom både konst, filosofi och litteratur har konstnärer, författare och tänkare nämligen skildrat, problematiserat och diskuterat krigets konkreta manifestationer. Sådana kulturhistoriska perspektiv har saknats i flera av debatterna kring den ”postheroiska eran”.¹⁰ Historiker, konst- och litteraturvetare kan lämna värdefulla bidrag till förflutna samhällens värderingar när det gäller mod i strid och krig. De kan synliggöra de idémässiga resurser som äldre tiders diskurser och filosofiska system förfogade över för att belysa människans utsatthet inför faror och förmåga att övervinna rädsla för att uppnå resultat. En sådan historisk belysning visar att inte bara formell utbildning eller filosofiskt baserade resonemang använts för att skapa ett militärt habitus som kretsar kring mod. Som bidragsgivarna till denna volym demonstrerar har konst, litteratur och dans varit kraftfulla instrument för att fostra militära individer, grupper och kulturer. I det avseendet ligger denna volyms ansats nära Martin van Crevelds antropologiska tolkning av krigskulturer, men den

särskiljer sig dock genom sin explicita koppling mellan etik, handlande och estetik.¹¹

Att vidga diskussionen till att studera de samhällen som träder in i krig och strid har naturligtvis teoretiska vinster. Vi visar att det mod som ska visas i strid formas i ett mycket större kulturellt sammanhang; därför måste man undersöka hur begreppet behandlas och skapas i tidens filosofi och genom konstnärliga uttrycksmedel. Påverkan går här inte bara från ”kultur” till ”strid” utan även åt andra håll. Vi visar att idéen om tapperhet i strid är central också i diskurser som inte har direkt med strid och göra. Den som klarar av att uppvisa mod i strid, ”krigaren”, får en status som gäller även på andra arenor än de rent militära. Bokens bidrag ger ett antal konkreta exempel som belyser det politiska värdet av att framställa sig själv som modig. Jennie Nell visar att ”teaterkungen” Gustav III var oerhört mån om att framstå som tapper i strid, i syfte att få auktoritet att genomdriva sin politik. Kristine Kolrud betonar att franska kungar framställde sig själva som personligt modiga inkarnationer av Herkules i syfte att underbygga sin auktoritet. Även om exempel på liknande fenomen från vår egen samtid inte diskuteras i denna volym så finns det naturligtvis många exempel på hur personligt mod i en aktörs förflutna väsentligen underlättar en politisk karriär. Både i USA och i Israel är detta tydligt. I dessa samhällen utgör tapperheten, i Bourdieus mening, ett kulturellt kapital som går att ”växla in” i en karriär inom såväl det politiska som det ekonomiska systemet.¹²

Det militära modets kulturhistoria – mod som dygd

Att forska om mod i ett längre tidsperspektiv innebär att man måste knyta an till den dygdetiska tradition som angav ramarna för all diskussion om människors karaktär och egenskaper i äldre tid. Inom förmodern västerländsk tradition diskuterades mod och själsstyrka – *fortitudo* – som en av de fyra kardinaldygderna. Aristoteles tankar om dygden som en rationellt grundad avvägning mellan två extremer blev tongivande för dygdetikens utformning från 1200-talet och framåt.¹³ Inte minst blev uppfattningen av mod som en medelväg mellan räddhågsenhet och dumdristighet central för resonemang om militärt mod.

Att lära ut dygd innebär att mejsla fram en viss karaktär och uppöva en vana hos en person att bedöma situationer och agera rationellt. Dygdetiken handlar alltså inte om förmaningar och rekommendationer i specifika situationer. Traditionell pedagogik, men även konst, litteratur och dans har uppfattats som kraftfulla verktyg för personlighetsutveckling. Människors sociala, politiska och militära gemenskap har också tillskrivits stor betydelse för individers utveckling av dygd. Hur har denna långa och dynamiska tradition påverkat aktörer i strid, och hur har den uttryckts i framställningar av deras agerande? Hur har traditionen påverkats av förändringar i tidens krigföring? Skiljer sig moderna försvarsmaktens syn på soldaternas personliga mod från deras historiska föregångares?

Dygdetiken har under senare decennier haft något av en renässans med tillämpningar på allt från juridik till militär utbildning. Inom militär utbildning finns teman som härrör från dygdetiken, ofta med som en subtext, däremot finns det få akademiska publikationer som engagerar sig mer djupgående i dygdetiken med ambitionen att ta den i bruk. I Paul Robinsons (med flera) *Ethics education in the military*¹⁴ berör flera av bidragsgivarna visserligen dygder, men mer djupgående analyser saknas. Peter Olsthoorns *Military ethics and virtues* är en av få böcker som har dygdetiken i moderna arméer som huvudtema. Olsthoorn är emellertid tveksam till om traditionella uppfattningar om militära dygder fortfarande är relevanta. Han ifrågasätter också om det överhuvudtaget går att lära ut dygder,¹⁵ en fråga som naturligtvis är angelägen ur ett militärt utbildningsperspektiv. Pauline M. Kaurin diskuterar tillämpbarheten av traditionella krigarvärden och etik när det gäller samtida asymmetriska krig. I boken *The warrior, military ethics and contemporary warfare*, ägnar hon också ett kapitel åt mod men utan att koppla diskussionen explicit till dygdetiken.¹⁶ Med tanke på dygdetikens avsevärda historiska betydelse och renässans under senare decennier är det egentligen anmärkningsvärt att så få av standardverken om etik i strid och krig tar sig an denna tradition.¹⁷ Vissa forskare, till exempel Matthew Beard, menar att militärutbildningar har blivit fattigare genom att försumma dygdetiken. Enligt Beard kan dygdetiken ge värdefulla bidrag både till militärutbildningar och till etiska resonemang om krig.¹⁸

Många samtida diskussioner om militär etik handlar om hur man

ska få soldater att undvika att begå omoraliska handlingar, i värsta fall krigsbrott. Här ligger forskningen om etik i militär utbildning nära den agenda som etablerats av Huntington (1957), Janowitz (1961) och Moskos m.fl. (2000): Hur ska samhället och dess politiker kontrollera militären?¹⁹ Detta är frågor av stor politisk, social och etisk betydelse, som får en ny och annorlunda belysning genom denna antologis fokus på dygdetik. De pliktetiska eller utilitaristiska resonemang som ofta dominerar debatten om militär etik har nämligen kritiserats för att vara av begränsat praktiskt värde: Etiska regelverk som dikterats från ovan riskerar att förlora kraft i takt med avståndet från befälen. Dessutom saknar de den flexibilitet som krävs i verkliga situationer i fält. Dygdetiken erbjuder ett attraktivt men samtidigt svärdefinierat alternativ: Istället för att utgå från ett abstrakt regelverk ligger tonvikten sedan antiken på att dana karaktärsdygder, vilka sammanfattningsvis kan förstås som förmåga att utvärdera och hantera svåra och farliga situationer. Dygdetiken innebär alltså ett bredare perspektiv på ämnet militär etik, eftersom den relaterar enskilda soldaters etik till deras militära duglighet.

Men även dygdetikens tillämpbarhet i militär utbildning kan, som redan nämnts, ifrågasättas. *Kan man överhuvudtaget lära ut dygd? Och hur går det i så fall till?*²⁰ Dygdetikens långa historia medför också frågor om traditionens fortsatta relevans. Moderna försvarsmakter har bredare verksamhetsfält och mer komplexa uppgifter än de hade i äldre tid, med till exempel humanitära uppdrag vid sidan av de rent militära. Dessutom har den teknologiska utvecklingen i grunden förändrat förutsättningarna för krigföringen.²¹ *Kan traditionella militära dygder verkligen vägleda moderna soldater?*

Mod i strid har belysts i flera militärhistoriska och militärsociologiska böcker.²² I modern historia har man i samband med senare års omfattande forskning kring första världskriget uppmärksammat modets problematik i samband med fenomen som ”shell shock”, och andra historiska uttryck för posttraumatisk stress.²³ Även dygdetikens roll i en militär kontext har diskuterats tidigare, till exempel i ett specialnummer av tidskriften *Journal of Military Ethics*.²⁴ I viss äldre historisk forskning om krigföring har man gjort kopplingar mellan dygdetiken som filosofi och behovet av mod i militära praktiker, bland annat i utforskandet av en militär kultur som ridderlighet.²⁵

Endast ett fåtal författare har dock försökt uppdatera den dygdetiska synen på mod för att berika modern krigsvetenskap.²⁶ Denna bok skiljer sig från tidigare publikationer genom sitt långa tidsperspektiv. Den förenar idé- och kulturhistoria med en historia om de konkreta praktiker som institutionaliserats för att skapa ett habitus där militärt mod är en naturlig del av den militära gemenskapen och av individens identitet. Volymen sammanför bidrag med material från antiken med sådana som avhandlar modern tid och belyser därmed både kontinuitet och förändring i en lång historia om modets förutsättningar och problem i västerländsk krigföring och i utbildning av militär personal.

Tio bidrag av inbjudna ämnesexperter binder samman denna långa historia. I ”Mannamod’, övermod och vansinne i fält och filosofi under antiken” diskuterar Erik Eliasson ett problem som återkommer i äldre tiders dygdetiska resonemang kring mod i militära sammanhang, där inte bara räddhågan utan även övermodet sågs som ett en fara. Med exempel från antikens filosofi beskriver Eliasson bakgrunden till dessa resonemang om gränsen mellan det lovvärda modet och dess destruktiva överdrifter: övermodet och vansinnet.

Aristoteles var obligatorisk läsning vid medeltidens universitet och kom därmed att influera den genre av furstespeglar som diskuterade önskvärda egenskaper hos maktens män. I Biörn Tjälléns text, ”Mod, militärpsykologi, militärsociologi och krigsetik i en medeltida furstespegel”, analyseras tapperhetsdiskursen i den mest populära av dessa texter, *De Regimine Principum* av Ægidius Romanus (död 1316). Ægidius tillämpade den aristoteliska etiken för att diskutera vad tapperhet egentligen innebar, varför tapperhet behövdes i strid och hur en person egentligen kunde bli tapper. Resultatet blev en diskussion om mod som vi i våra dagar skulle kalla psykologisk och sociologisk, fält som under senmedeltiden alltså rymdes inom dygdetiken. Ægidius diskuterade till exempel hur räddhåga, men också övermod, kunde förhindra förnuftigt agerande i strid. Han jämförde behovet av mod i anfall med mod i försvar och frågade sig hur tillstånd som tvång, raseri, militär erfarenhet och socialt tryck inverkar på tapperheten.

Där den antika och medeltida filosofin förde explicita resonemang om förutsättningar för mod i strid så ägnade sig den tidigmoderna konsten åt framställningar av tapperheten enligt vissa konventioner,

till exempel i form av ett lejon eller symboliserat av antika stridsmän som Alexander den store eller halvguden Herkules. Men som Kristine Kolrud visar i sitt bidrag ”Tapperhet i den tidigmoderna konsten” så hindrade 1500- och 1600-talens konventioner inte att framställningarna av militärt mod kunde vara både komplexa och problematiserande. Representationerna av tapperhetens dygd kunde till exempel åtföljas av representationer av måttfullhetens, för att betona vikten av att härföraren skulle lägga band på sig. Bilder av tapperhet ingick ofta i politiska sammanhang, där enskilda furstar försökte lyfta fram sitt eget mod för att på så sätt understryka sin rätt till socialt och politiskt företräde.

Stefano Fogelberg Rotas undersöker i sitt bidrag, ”Fältskräck och mod i drottning Christinas hovbaletter”, en annan tidigmodern konstart och ett verk av särskild relevans för tidens diskussion om mod i strid. Under drottning Kristinas tid uppfördes ett stort antal hovbaletter som gestaltade tidens sociala, politiska och militära teman. Dansarna i dessa hovbaletter var svenska adelsmän som ofta hade erfarenheter från krig eller skulle förberedas på kommande strider. Många av rollerna var allegoriska figurer och refererade ibland till mod, eller bristen på mod. Ett exempel är figuren *La terreur panique* – fältskräcken – i baletten *La Naissance de la Paix* (fredens födelse). Baletten gav en realistisk bild av stridens mentala prövningar, men utgjorde också en dygdetisk uppmaning till avståndstagande från överdrivna lidelser såsom dumdrighet och erotisk kärlek.

Den karolinska tiden har av förklarliga skäl fått stor uppmärksamhet i svensk militärhistorisk forskning. Även denna volym innehåller två bidrag som belyser spännvidden i tapperhetsdiskursen under den karolinska tiden. Andreas Hellerstedt fokuserar på två representanter för tidens filosofiskt och teologiskt lärda miljöer, adelsmannen och officeren Carl Magnus Mellin och fältprästen och kyrkoherden Simon Isogaeus, och analyserar deras syn på tapperhetens sociala konnotationer. Båda diskuterade modets betydelse i samhället, bland soldaterna och för individen. Men där Mellin tycks likställa verklig tapperhet med adelskap så för Isogaeus vidare resonemang om förutsättningarna för tapperhet bland soldaterna där han bland annat jämför med den tapperhet som fostras bland turkarna, vilka han samtidigt beundrar och ser som representanter för antikrist. Latinets

fortitudo översattes vid den här tiden ofta till ”manhaftighet”, och Isogaeus utgick från att även om kvinnor kunde besitta denna dygd så var män mer fallna för den. Magnus Perlestams bidrag, ”Den karolinske soldatens syn på mod”, utgår från mer berättande material från samma tid, till exempel soldaters dagböcker och stridsskildringar från det stora nordiska kriget. Även i detta material kan man notera att vad knektar och officerare betraktade som tappert hängde samman med deras syn på manlighet. Bilderna skiljde sig dessutom åt beroende på aktörernas status, det vill säga mellan soldater och officerare. Tapperhetsdiskursen, visar det sig, hade också en funktion att fylla i tidens krigspropaganda, där man gärna beskyllde ryssarna för feghet, i skarp kontrast mot tapperheten bland de soldater som slogs under den svenska fanan.

Med stormaktstidens fall kunde man kanske förvänta sig att sådan propagandistisk användning av tapperheten fick träda tillbaka. Som Jennie Nell visar i sitt bidrag ”Panegyrik om tapperhet och ära under Gustaf III:s ryska krig” så innebar den gustavianska tiden (1771–1795) att man återuppväckte den gamla romerska tanken att fursten/statsmannen skulle vinna evig ära, *immortalis gloria*, åt sig själv och sin ätt. Även om många furstar hyllades för, och kunde göra anspråk på, ära för sina fredliga insatser, så var det krigsåren som man ytterst strävade efter. De utrikespolitiska omständigheterna gjorde att Gustav III år 1788 rustade för krig mot Ryssland. I samband med det uppmanade han Svenska Akademien och poeterna att göra sin plikt, det vill säga att hylla kungen och slagets hjältar och framställa både kriget och individuella, heroiska insatser i fördelaktig dager. Det var angeläget bland annat för att tysta den opposition som ansåg att kriget var okonstitutionellt och omoraliskt. Samtidigt florerade kontinentala upplysningstankar som gjorde gällande att mod var en diskutabel väg till ära. Poeter som Bellman och Leopold fick alltså ta ställning till både upplysningstankar och kungliga önskemål, och deras alster från krigsåren 1788–1790 ger intressanta inblickar i tidens diskurs kring tapperhet, patriotism och ära. De visar hur man använde dikt för att inte bara hylla redan genomförda bedrifter, utan även frammana önskvärda beteenden hos undersåtarna.

Från slutet av 1700-talet ersattes den traditionella dygdetiken alltmer av nya moralfilosofiska strömningar, som pliktetik eller kon-

sekvensetik. Det betydde självfallet inte slutet på diskussionen om värdet av mod i strid, eller att konstnärer och författare inte längre intresserade sig för de mentala tillstånd och moraliska utmaningar som kriget innebar. I sitt bidrag ”Mod, harmoni och transcendens i Ernst Jüngers prosa” analyserar Patrik Hultin hur mod och tapperhet uttrycks i denne författares verk. Hos Jünger kan mod förstås som ett uttryck för en världsbild där mening, totalitet och det estetiska, både sublimt och vackert, spelar en avgörande roll – en tolkning som förenar författarens erfarenheter på slagfältet med den harmoniska livsföringen hos ”anarken”. Denne var en av Jüngers transhistoriska idealtyper. Därmed betonas också kopplingen mellan mod, avstånds-tagande från nihilism och Jüngers egna äventyr med psykedeliska droger som delar i en längtan efter transcendens och en önskan att uppleva livets alla facetter. Kapitlet diskuterar också de olika etiska spörsmål som ställts kring Jüngers hållning.

Kvardröjande äldre föreställningar om mod och associationer mellan personligt mod och strid är sannolikt en av anledningarna till att det moderna drönarkriget skapar debatt och polarisering. ”Är det fejt att använda drönare?” frågar Linda Johansson i ett bidrag som diskuterar användandet av olika fjärrstyrda och autonoma vapensystem i strid. Drönare och ”krigarrobotar” är vapen som provocerar och skrämmer många. För det första därför att de tycks påverka människans möjlighet att fatta beslut om att döda, vilket gör ansvarsfrågan problematisk. För det andra därför att drönare minimerar direkta risker för den som utför attacken, vilket strider mot en konventionell uppfattning om vad strid och mod egentligen är. Tapperhet har ju länge kopplats till närhet till fienden och till att man själv utsätter sig för fara. Johansson visar att olika moralfilosofiska traditioner ger olika svar på frågan om huruvida det är modigt eller fejt att använda drönare. Kapitlet syftar dock inte till att ge ett slutgiltigt svar, utan att ställa nya frågor och ytterligare problematisera den etiska diskussionen kring autonoma vapensystem.

I denna volyms avslutande kapitel, ”Kan dygdetiken bryta den ’postheroiska’ ängslan i 2000-talets risksamhälle?”, återvänder Peter Haldén till den debatt som öppnade denna inledning, nämligen om västvärlden befinner sig i en ”postheroisk” tidsålder till följd av framväxten av ett ”risksamhälle” i väst där beslutsfattare blir alltmer

handlingsförlamade. Risksamhället är ett samhälle som är upptaget av tankar på och oro inför framtiden, säkerhet och risker. Hur kan i sådana fall ett dygdetiskt perspektiv berika olika nivåer av militärt handlande och bidra till att bryta en sådan handlingsförlamning? Haldén inleder med en översikt av hur man hittills har betraktat dygder och mod i militärutbildning. Därefter följer en diskussion om teorin kring risksamhället och hur det påverkar strategi, krig och strid, samt om den klassiska dygdeetiken utifrån Niklas Luhmanns systemteori. Haldén argumenterar för att alla dygder måste kombineras för att vi ska kunna fatta bra beslut i dagens risksamhälle.

Noter

- 1 Luttwak, Edward N., "Toward Post-Heroic Warfare", *Foreign Affairs*, vol. 74/3 (1995): 109–122.
- 2 Coker, Christopher, *The Warrior Ethos: Military Culture and the War on Terror* (London: Routledge, 2007).
- 3 Carruthers, Susan L., "Casualty Aversion: Media, Society and Public Opinion", i *Heroism & the Changing Character of War*, red. Sibylle Scheipers (London: Palgrave Macmillan, 2014). Strachan, Hew, "Heroic Warfare and the Problem of Mass Armies: France 1871–1914", i *Heroism & the Changing Character of War*, red. Sibylle Scheipers (London: Palgrave Macmillan, 2014), s. 47.
- 4 Feaver, Peter D. & Charles Miller, "Provocations on Policymakers, Casualty Aversion and Post-Heroic Warfare", i *Heroism & the Changing Character of War*, red. Sibylle Scheipers (London: Palgrave Macmillan, 2014), s. 145–146.
- 5 Feaver, Peter D. & Charles Miller, "Provocations on Policymakers", s. 157. Se även Avant, Deborah, "Questioning the Post-Heroic Warfare Logic: Private Contractors, Casualty Sensitivity and Public Support for War in the United States", i *Heroism & the Changing Character of War*, red. Sibylle Scheipers (London: Palgrave Macmillan, 2014), s. 199.
- 6 Kober, Avi, "From Heroic to Post-Heroic Warfare: Israel's Way of War in Asymmetrical Conflict", *Armed Forces & Society*, vol. 41/1 (2013): 96–122.
- 7 Strachan, "Heroic Warfare and the Problem of Mass Armies", s. 59.
- 8 King, Anthony, "Cohesion: Heroic and Post-Heroic Combat", i *Heroism & the Changing Character of War*, red. Sibylle Scheipers (London: Palgrave Macmillan, 2014). Och Scheipers, Sibylle, "Introduction: Toward Post-Heroic Warfare?", i *Heroism & the Changing Character of War*, red. Sibylle Scheipers (London: Palgrave Macmillan, 2014), s. 6.
- 9 King, Anthony, "Cohesion". För mer om debatten om sammanhållning och effektivitet, se Shils, Edward A. & Morris Janowitz, "Cohesion and disintegration in the Wehrmacht in World War II", *Public Opinion Quarterly* 12.2 (1948): 280–315; King,

KAPITEL 1

”Mannamod”, övermod och vansinne i fält och filosofi under antiken

Erik Eliasson

Sokrates: Låt oss då först försöka säga vad modet är, Laches. Därefter kommer vi att ta reda på hur modet kan fogas till ynglingarna, försåvitt det nu är möjligt att tillfoga det genom övningar och studier. Som sagt: försök nu att säga vad mod är.

Laches: Vid Zeus, det är inte svårt att säga Sokrates!

Platon, *Laches*, 190d–e.

Strid, mod och trauma i antiken – några forskningstrender

I denna text kommer jag att diskutera det antika grekiska begreppet *andreia*, mod i strid. Det kommer jag delvis att göra indirekt – genom att belysa begreppet utifrån dess motsatser och tillkortakommanden.

De senaste decennierna har intresset för att identifiera beröringspunkter mellan vår tids och antikens sätt att betrakta och hantera krigets och stridens problematik vuxit betydligt.¹ Tonvikten har här inte legat på att söka strategiska eller taktiska inspirationskällor, eller på att söka heroiska förebilder i historien. Snarare handlar det om ett ökat intresse för de antika texter som tycks gestalta stridsrelaterade psykologiska beteenden och fenomen som vi idag ser som moraliskt eller socialt problematiska, eller rent av som patologiska. I synnerhet